

Franjo Pizarro, osvojitelj Peruvanski.

Franjo Pizarro se je porodil v Truhilu na Španskem 1478. leta. Oče mu je bil nekov španski plemenitaž, ki se je jako malo brigal za odgojo svojega sina, a še manj njegova mati, ki je bila sama slabo vzgojena ter je živela v veliko pohujšanje ljudém. Tako je bil Fr. Pizarro

užé v nežnej mladosti popolnem zanemarjen, brez vsega pouka in napeljevanja k dobremu je rasel kakor divje drevesce, zapuščen od svojih lastnih staršev. V mladosti je pasel svinje, potem je bil vojak na Laškem, a kasneje se je podal z nekaterimi bojaželnimi možmi v Ameriko, kjer se je soznalil z Balboom, ki je bil prvi našel véliko morje, in s Cortez-om, ki je Mehiko osvojil. Izpremijal je Corteza na njega potih, povsod je kazal svojo veliko pogumnost

in neustrašenost. Španjolci so takrat iskali bogatih dežel ob vélikem oceanu; prvi poskusi niso bili da bi rekel srečni. Pizarro se je zvezal v Panami z Diegom de Almagro, a temu je pristopil še nek duhovnik Hernando de Luque po imenu, ki je dajal potrebnega denarja. Pizarro je imel najmanj premoženja, a bil je poveljnik in Almagro naj bi mu bil od časa do časa pomagal.

V dan 14. novembra 1521. l. je odjadril Pizarro iz Paname s 120 možmi proti jugu. Vožnja je šla jako počasi; toplo in vlažno podnebje je pomorilo mnogo ljudi. Konečno je prišel 1526. leta vender le na Peruvansko v južnej Ameriki. Dežela je bila dobro obdelana in bogata plemenitih rud, ali Pizarro ni imel več nego 100 mož, zatorej mu ni bilo mogoče naseliti se, in vrnil se je v Panamo nazaj, misleč si tukaj novih moči nabrati. Deželni oblastnik tega ni privolil, in Pizarro se je podal na Špansko prosit dovoljenja. Cesar Karl V. mu je dovolil nabirati vojakov in ga je imenoval namestnika v noveji deželi s polno močjo, a troške je prevzel Pizarro. To je bilo v dan 26. julija 1528. leta.

Leta 1531. so šli novič na morje s tremi malimi ladjami, na katerih je bilo 180 mož in med njimi 36 konjikov. Zdaj so prišli hitreje v deželo; kamorkoli so stopili, povsod so se grozovito vedli in mnogo naplénili. Pizarro je poslal nekaj pléna v Panamo za nabiranje prostovoljcev. Na reki Piuri so ustanovili prvo naselbino Št. Mihael po imenu. Ako vzamete v roke zemljevid južne Amerike, našli bodete na njem Peruvansko zemljo. Velika večina te dežele je gorata. Velikanske kordiljerske gore so po njej razrasene od juga proti severu. Vzhodna stran te dežele je ravna nižava, ki jo veletok Marañon, največja voda na svetu, in njegovi gorenji dotoki namakajo. Rastline rasto najbujnejše v kordiljerskih dolinah, ki so zelo plodne, jako namočene in dobro obdelane. Razven žita se tu prideluje mnogo bombaža, kave, sladkorja, indigo in mnogovrstnega lesa. Od nekda pa sloví Peruvansko zaradi dragocenih kovin. Njega dni je bila ta dežela najbogatejša, kar se tiče zlatá in srebra.

V deželi Peru je umrl dvanajsti iz vladarske rodovine „Inka“ Huana Capac. Ta si je osvojil sosedno deželo Quito. Vlado je zapustil mlajšemu sinu Atahualpu, a temu je nasprotoval starejši brat Huascar in bila je domača vojska. Atahualpa je v vojski vjel svojega po pólubrata in pomoril vse potomce iz rodú „Inka.“

Fr. Pizarro je tedaj brez opovir drl v sredo dežele. Huascar je poslal poslanca k njemu pomoči ga prosit; isto tako je storil hudi Atahualpa in je še dodal bogatih daril. Pizarro je rekel Atahualpi: „Poslanec sem velikega kralja in pripravljen, da ti pomagam.“ Šel je potem v Cahamalko, ondu ga je hotel obiskati Inka, ki se je utaboril blizu tega kraja s svojimi vojaci. Pizarro je hotel tukaj vjeti kralja, kakor je to storil Cortez v Mehiki.

Sešla sta se na razgovor. Inka je prišel s sijajnim spremstvom; spremljalo ga je 30.000 mož. Španski duhoven, Vincent Valverde stopi pred njega, in ga skuša poučiti v krščanski veri, pripovedujoč mu od namestnika božjega na tem svetu, in da je ta Španskemu kralju dal v oblast vse dežele novega svetá; Inka naj se zatorej podvrže papežu in kralju, ker ta ga bode varoval, drugače ga pa bode napadel z vojsko. Atahualpa je odgovoril, da se mu njegova vera zdi prava in da ima on podedovano pravico do vlade, ter po-

slednjič vpraša duhovnega, od kod da vse to vé. Duhoven mu pokaže na svoj molitvenik. Inka ga vzame v roke, pa ker ni nič umel o pismu, nastavi knjigo na uho ter reče: „Knjiga molči, ne pové mi ničesar“; to rekši vrže knjigo na tla. Duhovnik zakriči: „Vera je osramotena. Kristjanje osvétite se!“ Pizarro je dal znamenje, in napadli so peruvansko vojsko. Spremljevalce Inkove so posekali, njega zalótili in vojsko razpodili. Španjolci so drli za beguni, ter jih pomorili toliko, kolikor so jih ta dan dosegli. Španjolci so se izgovarjali, rekoč: „Atahualpa je prišel z veliko vojsko, ker je hotel Španjolce zalótili; a temu se je Pizarro moral ubraniti.

Ko je vjeti Inka videl, kako Španjolci hrepené po zlátu, obljubil jim je napolniti sobo, kjer so ga imeli zaprtega, tako visoko, kakor se doseže z rokami. Soba je bila 22 čevljev dolga in 16 široka, in potegnili so z óglijem črto, takó visoko, kakor človek seže.

Peruvanci so tako ljubili svojega kralja, da so od vseh krajev nosili zlatá skupaj, a z vojsko niso hoteli iti nad Španjolce, boječ se, da bi se kralju kaj žalega ne zgodilo.

Ko je vjeti Huascar o vsem tem slišal, obljubil je še več Pizarro. Ali Atahualpa ukaže zdaj umoriti Huascarja, in ljudje pridno nosijo zlatá skupaj. Španjolci so si zlató delili.

Kljubu temu je Pizarro sklenil Atahualpo umoriti. Almagro, ki je pripeljal pomoči, pritrdil je temu. Inka je mislil, da ga bodo zdaj oprostili, ali motil se je. Ko je obsodbo zaslišal, prosil je, da bi ga poslali na Špansko h kralju, kateri bode bolj milostivo ravnal ž njim. Ali Pizarro je trdil, da ga je Atahualpa tudi *osebno* razžalil. V ječi si je namreč dal Atahualpa napisati na nohet imé: „Bog.“ Čudil se je, da so vsi Španjolci znali to imé čitati, samo Pizarro tega ni znal, na kar mu Atahualpa reče, da se res ni mnogo učil. — Atahualpo so obsodili kot pogana, bratomorca. Valverde ga je hotel izpreobrniti, obetajoč mu olajšanje kazni. Ko se je dal krstiti, zadavili so ga in pozneje sežgali.

Prišlo je iz Španskega vedno več vojakov. Almagro, katerega Pizarro pred kraljem ni nič omenil, dobil je namestništvo na jugu od Pizarrove namestnije; a sprla sta se s Pizarrom zaradi mesta Chusca. Almagro je šel na Chilensko, kjer je moral mnogo pretrpeti, a malo je opravil, ker je nalletel na bojévito ljudstvo.

Ko je Almagro prišel iz Chilenskega, potolkel je Peruvance, ki so se vzdignili zoper svoje tlačitelje, oslobodil je vjeta brata Pizarrova, a zaradi namestništva sta se novič sprla s Pizarrom. Pizarro in njegova dva brata Ferdinand in Gonzalo so poslednjič 75 let starega Almagra popolnem zmagali, v dan 26. aprila 1538. leta postavili pred sodbo, zadavili v ječi in mu potem glavo odsekali.

Pizarro je ustanovil novo mesto, kateremu so dali imé Lima (1534. l.), a to zaradi tega, ker je bilo mesto Chusco predaleč od morja. Delil je deželo in bogastvo med svoje privrženike, a vojake Almagrove je odbijal, kolikor je le mogel. Ali teh je bilo sila veliko. Poslednjič so se zarotili zoper njega ter ga umorili v dan 26. junija 1541. leta. Pizarro se je branil kakor lev, a poslednjič je vènder opešal, in s sulico so mu vrat prebodli. Mnogo vojakov je potegnulo z morilci in mladi Almagro je bil kmalu na čelu mnogobrojnej

armadi, s katero je hotel braniti pravico do namestništva. Stranka umorjenega Pizarra se je pripravljala na boj, kar pride španski namestni kralj Krištof Vaca de Castro, katerega je vlada poslala, ko je zvedela o pobitju starega Almagra. Namestnemu kralju se je uprl Almagro mlajši, a bil je v vojski zmagan in v Chusei na javnem trgu ob glavo dejan. — Vidite tedaj: Kdor za meč prime, z mečem bode končan; krivično blagó nima téka. Bog užé na tem svetu dostikrat tépe silovito dejanje. — Pizarro in Almagro sta oba umrla silne smrti.

M. M.

Henrik I., ptičar.

Bilo je 918. leta, da so nemški plemenitniki po Konradovej smrti izvolili saskega vojvodo Henrika za kralja. Poslanci, ki so šli na Sasko k Henriku, da bi mu to veselo poročilo prinesli, našli so ga v gozdu, ko je ravno ptiče lovil. To je bil povód, da mu so poznejši zgodovino-pisci nadéli priimek: ptičar. A mnogo pristojniše bi bilo, da bi mu bili dali priimek „Veliki,“ kajti on je propadlo Nemčije povzdignil v manj nego dvajsetih letih do prve moči krščanstva. Prva skrb mu je bila, da bi kraljevo oblast novič utrdil nad vsó Nemčijo.

Henrik se ni vladal celih pet let, ko so Magjari po starej navadi pridrli na Sasko 924. leta ter takó razsajali, da je cloveka strah in gróza povedati. Kamor koli so prišli, povsod so neusmiljeno morili in požigali. Materam so iz naročja otroke trgali in jih pred njih očmi na kosce razsekavali. Kakor pravi divjaki jézdili so na malih in hitrih konjičih, ter niso poznali druge obleke kakor kozuhovino ubitih živali. Polja niso obdelovali; živeli so v šetorih kakor cigani, a branili so se s surovim mesom in kobilnim mlekom. Ni minulo leto, da ne bi bili zdaj jedno, zdaj drugo deželo oplénili ter mnogo ljudi v sužnost s seboj odpeljali na Ogersko. Henrik take surove, razbojniške druhali ni mogel kar na mah užugati, a vender se mu je posrečilo, da je jednega njih glavnih vojvod živega vjel. Magjari bi bili radi s čistim zlatom odkupili vjetega kneza, ali modri Henrik jim ga ni hotel izročiti, kajti želel je, naj mu bode porok za stalni mir. Ali zamán; surovo ljudstvo v to ni hotelo nikakor privoliti. Po dolgem pogajanju so Magjari obljubili, da jih devet let ne bode na Sasko, ako jim nemški kralj za ta čas hoče vsako leto davek plačevati. Henrik je bil zadovoljen, a Magjari so odslej le po južno-nemških krajih divjali. (924. l.)